

A KOHÉZIÓ LEXIKAI ÉS NYELVTANI ESZKÖZEI A FORDÍTÁSTECHNIKA ÓRÁKON

THE LEXICAL AND GRAMMATICAL TOOLS OF COHESION IN TRANSLATION LESSONS

DRÓTH JÚLIA¹

A szakfordítóképzés lényeges témaköre a megfelelő célnyelvi szöveg- és mondatszintű kohézió létrehozása, hiszen a kohézió befolyásolja a szaknyelvi fordítások érthetőségét, az információ feldolgozhatóságát. Írásomban a leendő szakfordítók számára szakszövegekből vett példákkal illusztrálom a kohéziós eszközök egyes típusait és a fordításukkal kapcsolatos fordítástechnikai kérdéseket. Sorra veszem a kapcsolóelemek, az utalás, a lexikai utalás, a szórend, a kihagyás, az írásjelek, a formai kohéziós eszközök szerepét elsősorban az angolról magyarra fordított szövegek tekintetében.

Kulcsszavak: kohézió, fordítóképzés, fordítási műveletek

Creating appropriate textual and grammatical cohesion in the target text is an essential aim of training specialised translators, as cohesion supports information processing. The present article gives examples of types of cohesion and their translation for future translators. It enumerates linking devices, reference, lexical reference, word order, ellipsis, punctuation, and formal cohesion, mainly in the case of specialised texts translated from English into Hungarian.

Keywords: cohesion, translator training, translation operations

Bevezetés

Klaudy Kinga *Szövegszintű műveletek a fordításban* című írásában (2007: 138–144) a fordítótól elvárható mondat- és szövegszerkesztési kompetenciát járja körül. Ennek része a felszíni elemek kohéziója. „[...] a forrásnyelvi szöveg kohéziós elemeit a fordítónak nem kell átvinnie, csupán helyesen dekódolnia, és a célnyelvi produkcióban a célnyelvre jellemző kohéziós eszközöket kell alkalmaznia. [...] Mivel célnyelvi szövegalkotásunk ösztönös, csak a működés zavarai tudunk a helyes működésre következtetni” – írja (KLAUDY 2007: 140–141, 143). A megfelelő célnyelvi szöveg- és mondatszintű kohézió természetesen a szaknyelvi fordítások érthetőségét is befolyásolja, ezért a szakfordítóképzés lényeges eleme. Írásomban ezt szakszövegekből vett példákkal illusztrálom. Fordítástechnikai javaslataimat az oktatás, a képesítőfordításukat készítő hallgatók számára állítottam össze, a nyelvészeti teljesség igénye nélkül, gyakorlati céllal.

¹ DRÓTH JÚLIA
egyetemi docens
Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Anglisztika Intézet
1088 Budapest, Reviczky u. 4.
droth.julia@gmail.com

1. A kohéziós eszközök szerepe az információ feldolgozásában

A fordításban tapasztalható működési zavarokat Klaudy az alábbiakban fedezi fel:

- Olvasás közben elveszítjük a fonalat, nem tudjuk követni a szöveget.
- Nem tudjuk, mi a célja a szöveg szerzőjének.
- Nem logikus a gondolatmenet.
- A mondat nem kapcsolódik az előzőhöz.
- A mondat rosszul kapcsolódik az előzőhöz.
- Sorozatosan későn kapjuk meg a támpontokat a mondatok megértéséhez.
- Nincs mondathangsúly.
- Rossz helyen van a mondathangsúly.
- Bizonytalan szakaszok vannak a mondatban, mikor nem tudjuk,
 - mi mihez tartozik,
 - mi lesz a folytatás.
- Heterogén a felsorolás.
- A felsorolás elemei nem illeszkednek a fejmondatához (KLAUDY 2007: 143).

Vegyünk sorra néhány ilyen működési zavart. Az alábbi mondatot valószínűleg többször el kell olvasnunk ahhoz, hogy megértsük a tartalmát, ezért célnyelvi szerkesztésre szorul. A szöveg információtartalma nem sérült, de nehezebben tölti be funkcióját, az olvasónak indokolatlan erőfeszítést kell tennie a feldolgozáshoz:

Ahhoz, hogy felmérhessük, mivé fejlődhet az EU klímapolitikája hosszú távon, felállítottuk a lehetőségek egy rendszerét, amely meghatározta az elkövetkező dekádokra (2040-ig) az EU klímapolitikájának háttérfeltétel-rendszerét.

Bár a javítást a forrásnyelvi szöveg nélkül is el tudjuk végezni, közlöm a forrásnyelvi mondatot:

To explore how European climate policies might evolve over the longer term, we constructed a scenario framework that set out a range of background conditions for European climate governance in the coming decades [to 2040].)

A megszerkesztett változatban dőlt betűvel emelem ki a megváltoztatott utalási eszközöket:

Annak érdekében, hogy felmérhessük, *hosszú távon* mivé fejlődhet az EU klímapolitikája, *olyan* keretrendszert állítottunk fel, amely az elkövetkező *dekádokra nézve* (2040-ig) meghatározza az EU klímapolitikájának háttérfeltételeit.

A fenti példában különféle kohéziós eszközöket kellett kijavítani, pótolni. „A kohézió a szöveg egy elemének a szemantikai viszonya egy másikhoz, amely elem az elsőnek az értelmezéséhez szükséges” (HALLIDAY–HASAN 1976: 8, ford. Tolcsvai 2001: 25). A kohéziós eszközök segítségével hozzuk létre a mondaton, szó szerkezetén belül a logikai kapcsolatokat (kiegészítés, ellentét, ok, cél, eredmény, idő stb.). Ezek az elemek támogatják egy-egy szó, kifejezés, gondolat értelmezését az adott bekezdésben, a környező mondatokban, illetve a szöveg egészében. Az alábbiakban a kohéziós eszközök egyes típusaira hozok példát a leendő szakfordítók számára.

1.1. Kapcsolóelemek

A kapcsolóelemek leggyakoribb megjelenési formái: névelő, névmás, kötőszó (*és, de, habár* stb.), utalószó, határozószó (*végül, például* stb.), toldalékok. Számos indoeurópai nyelvben ezt a szerepet töltik be az előjárók (*for, with* stb.), valamint az igenevek bizonyos funkciókban (*to*-s infinitivus/célhatározás; *-ing* participium/ok-, idő- és módhatározás stb.). Emellett az írásjelek és a formai elrendezés is a szöveg kohézióját szolgálják.

Az egyes kötőszavak használata, gyakorisága nemcsak az egyéni nyelvhasználati szokásoktól és a szöveg funkciójától függ, hanem nyelvenként is eltérő. A fordított szövegek idegenszerűségének okát sokszor a rosszul megválasztott kapcsolóelemekben kell keresnünk. Míg az indoeurópai nyelvekben az előjárók, illetve az igenevek is kifejezik az általános viszonyok egy részét, a magyar arányaiban több kötőszót használ. Ezeket az elemeket a fordítónak be kell toldania a szövegbe, ráadásul ez a művelet sokszor grammatikai cserével vagy felemeléssel is együtt jár: például az (előjárós) igenevekből a magyarban gyakran *-ás/-és* képzős főnév vagy (esetleg) kötőszó betoldásával (tag)mondat lesz. Például:

Good-quality evaluations can play important roles *in setting and delivering* on government priorities and objectives, *demonstrating* accountability, and *providing* defensible evidence to independent scrutiny processes.

A jó minőségű értékelések fontos szerepet játszanak a kormányzat prioritásainak és céljainak *felállításában* és ezek *megvalósításában*, *bizonyítják* az adott szervezet elszámoltathatóságát, *továbbá* indokolható bizonyítékkal *szolgálnak* a független vizsgálati eljárásokhoz.

Ügyelnünk kell azonban arra, hogy bizonyos kötőszavakat (például *hogy*) ne alkalmazzuk túlságosan gyakran, főleg a többszörösen összetett mondatokon belül ügyeljünk erre. Az elkerülés lehetőségeire különböző mondatípusokból hozunk példát:

The web creates new opportunities for the tourism industry *to advertise, consolidate and target* information for visitors.

Fordítás *hogy*-os tagmonddal:

Az internet új lehetőségeket teremt a turisztikai ipar számára a reklámozás területén *arra, hogy* az információkat egységesen, célzottan közvetítse a látogatóknak.

Tömörebb megfogalmazás szófajváltással, a nyelvtani funkció cseréjével (igenévből határozó), de az információtartalom megőrzésével:

Az internet a látogatóknak szánt információ egységes és célzott *közvetítésével* új lehetőségeket teremt a turisztikai ipar számára a *reklámozásban*.

Ha az igenevet tagmonddal fordítjuk, túl hosszúvá válhat a célnyelvi szöveg, ezért keressük a mondathatárok megtartásának lehetőségét. Az alábbi mondatban a hosszú záró névszói szerkezetet (*for a postponement of VAT refunds for an indefinite period of time*) a fordító több tagmonddal is visszaadhatta volna, de a mondathatárok megőrzése és a tömörség érdekében inkább az *-ás/-és* képzős főnév mellett döntött (*elhalasztását*):

While the European Court of Justice acknowledged that Hungary had the authority to set the conditions for VAT refunds, the current rules allow for a postponement of VAT refunds for an indefinite period of time.

Míg a Bíróság elismerte, hogy Magyarországnak jogában áll meghatározni az áfa-visszaigénylés feltételeit, a hatályos jogszabályok lehetővé teszik a kiutalás meghatározatlan ideig történő elhalasztását.

Számos nyelvben, így az angolban is létezik az a határozótípus, melyre magyarul szubjektív határozóként utalhatunk, de önálló szófajként nem található meg nyelvünkben. Fordításakor a magyar mondatban többnyire máshol és más formában jelenik meg, mint a forrásnyelvi szövegben. Az angolban többnyire a mondat elején áll, és vessző követi. Az író viszonyulását fejezi ki a mondat tartalmához, illetve azt, tartalmi szempontból hogyan kapcsolódik a mondat az előzőhöz. Ezeket a kötőelemeket, melyek az egész mondat értelmét befolyásolják, magyarra vessző nélkül, sőt, esetenként tagmondattá bővítve fordítjuk, például:

Finally and importantly, most of the actors involved in both project cases were the same people.

Beavatkozás nélküli, idegenszerű fordítás:

Végül a legfontosabb, hogy a szereplők többsége mindkét projektben részt vett.

A szubjektív határozót a tagmondat szintjére emelte a fordító:

Végül meg kell említenünk, hogy többségében ugyanazok a szereplők vettek részt mindkét projektben.

Egy másik példa a felemelésre:

Financially, it is worth trying.

Ha anyagi szempontból nézzük a dolgot, szerintem megér egy próbát.

Ha viszont ezek a kifejezések, főleg a -ly képzős határozószók, a mondat belsejében (vagy végén) találhatók, akkor az egyes mondatrészekre vonatkoznak, és ilyenkor már nem szubjektív, hanem módhatározói szerepet töltenek be:

He supported me financially.

Anyagilag támogatott (engem).

Az idegen nyelvű szövegekben használt, latinból átvett kapcsolóelemeket csak akkor hagyjuk meg latinul, ha a magyarban is a latin alak használatos az adott funkcióban. Gyakran nem ez a helyzet, ilyenkor a magyar megfelelő funkciójú kapcsolóelemet használjuk. Ez vonatkozik a rövidítésekre is, például:

etc. > stb.; e.g. > pl.; i.e. > azaz; ex ante > előzetes; ex post > utólagos

Idegyszerű, gyakran értelmezhetetlen mondatrészeket eredményez, ha a forrásnyelvi vonzatokat, eljárókat, nyelvtani alakzatokat szó szerint és az eredeti szórendnek megfelelően fordítjuk (tükörfordítás). A szerkezet funkciójából induljunk ki, és keressük meg a megfelelő célnyelvi nyelvtani formát! Például:

These emission reduction options include greater efficiency in electricity use and generation.

A határozós forma téves tükörfordítása:

Ezek a kibocsátáscsökkentési lehetőségek magukba foglalják a nagyobb hatékonyságot az elektromosság felhasználásában és termelésében.

Ennek javított formája tárgyas szerkezettel:

Ezek a kibocsátáscsökkentési lehetőségek magukba foglalják a hatékonyabb elektromosenergia-felhasználást és -termelést.

Másik megfelelő megoldás alanyi viszonyal:

Ezek között a kibocsátáscsökkentési lehetőségek között szerepel a hatékonyabb elektromosenergia-termelés és -felhasználás.

1.2. Utalás

Az utalás lehetővé teszi, hogy a szöveg valamelyik elemét egy másik segítségével értelmezzük. Eszközei nyelvenként eltérőek lehetnek, például a magyar nyelv ragozási rendszere részben átveszi az indoeurópai nyelvek előljáróinak szerepét, valamint a magyar nyelvű szövegekben általában kevesebbszer fordul elő névmás és a határozatlan névelő, mint az indoeurópai nyelvekben.

A magyarban az utalás egyik leggyakoribb eszköze a toldalékolás. Itt különösen a birtokos és a birtok számának egyeztetésére kell ügyelnünk, mert a magyar nem követi a birtok számának a forrásnyelvben esetleg szokásos többes számú jelölését. Erre talán a legérzékletesebb példa, ha az európai hagyományokból indulunk ki:

A diplomaták *feleségükkel* együtt vettek részt a fogadáson.

Tévesen: A diplomaták *feleségeikkel* együtt vettek részt a fogadáson.

A **páros testrészek** vagy a kézre, lábra húzható ruhadarabok nevének fordításakor ügyeljünk arra, hogy míg a legtöbb nyelv ezeket a szavakat többes számban használja, ha a pár mindkét tagjára utal (*gloves, feet*), és egyet mond, ha csak a pár egyik tagjára, addig a magyarban egyes számot használunk (kesztyű, láb), illetve *félről* vagy *fél párról* beszélünk. Ezt az utalási hagyományt az idiómák is tükrözik, például:

Look into my eyes! – Nézz a szemembe!

one foot in the grave – fél lábbal a sírban

Névmások kihagyása: A magyar nyelv gazdag igeragozási rendszere lehetővé teszi a kihagyás alkalmazását úgy, hogy az igeragozással utalni tudunk a kihagyott mondatrészre. A következő példában a második tagmondatból kimarad az alany és a tárgy, de mindkettőre utal az ige tárgyas ragozása és személyragja. Ilyenkor ne alkalmazzunk névmási utalást is:

Peter and Judy have written the letter, then they posted it.

Péter és Jutka megírták a levelet, majd postára *adták*.

Helytelen:

Péter és Jutka megírták a levelet, majd postára *adták azt*.

A határozatlan névelő kihagyása: Magyarra fordításkor figyeljük meg a forrásnyelvi határozatlan névelő funkcióját, és ezt a funkciót a magyar nyelvben megszokott eszközzel fejezzük ki, vagy hagyjuk el az egy szócskát. Ezek a funkciók és fordítástechnikai eljárások a következők lehetnek:

- a) A határozatlan névelő idegen nyelvekben, például az angolban utaló funkciót is ellát, a magyarban azonban nem. Helyette az *olyan* utalószót alkalmazzuk az alábbi javasolt fordításokban. Ugyanakkor a *one* számnév magyar fordításában célszerű olyan formát választani, amelyik eltér a határozatlan névelőtől:

The Cultural Olympiad will begin in 2008, with *a programme* including the mandatory ceremonies, major and bid projects (mostly national) and the UK Cultural Festival, based in local communities and lead by *a team of creative programmers*, of which there will be *one* in each region.

Téves fordítás:

A kulturális olimpia 2008-ban *egy programsorozattal* kezdődik, amely magába foglalja a kötelező ünnepségeket, a pályázati és nagyprojekteket (amelyek közül a legtöbb országos) és a brit kulturális fesztivált, amely a helyi közösségeknél kap helyet, és régióként *egy program-szervezőből* álló kreatív csapat vezeti majd.

Javasolt fordítás:

A kulturális olimpia 2008-ban *olyan programsorozattal* kezdődik, amely magába foglalja a kötelező ünnepségeket, a pályázati és nagyprojekteket (amelyek közül a legtöbb országos), valamint a brit kulturális fesztivált, amely a helyi közösségeknél kap helyet, és régióként *egy-egy programszervezőből* álló kreatív csapat vezeti majd.

Hasonló példa:

Obama could easily choose *a* partisan strategy that would be politically effective.

Téves fordítás:

Obama könnyen választhatna *egy* szélsőségesen elfogult stratégiát, amely politikailag hatásos lenne.

Helyesen:

Obama könnyen választhatna *olyan* szélsőségesen elfogult stratégiát, amely politikailag hatásos lenne.

- b) A forrásnyelvi névszói állítmány előtt álló határozatlan névelőt ki kell hagynunk magyarra fordításkor, hiszen a célnyelvben nem alkalmazzuk ebben a pozícióban:

It was *an interesting story*. > *Érdekes történet* volt.

- c) Míg bizonyos nyelvek a határozatlan névelőt általánosító értelemben is használják, a magyarra ez nem jellemző, inkább a határozott névelőt alkalmazzunk erre a funkcióra.

Köznyelvi példa:

A child can understand it. > Még *a* gyerek is megérti.
An easy chair usually has arms. > *A karosszéknek* rendszerint karja van.

Szaknyelvi példa:

However, many criminologists who believe that the genetic make-up of *a person* is a positive predictor...

Téves fordítás:

Több kriminológus azonban, aki hisz abban, hogy *egy ember* genetikai állománya alapján...

Javasolt fordítás:

Több olyan kriminológus azonban, aki hisz abban, hogy *az emberek* genetikai állománya alapján...

A következő forrásnyelvi példában is az általánosítást szolgálja a határozatlan névelő, ezért a magyar fordításban kihagyjuk:

The excess can be sought in *a refund claim*.
A többletért *visszatérítési igényben* lehet fellebbezni.

Tulajdonnevek előtt, a magyarral egyezően általában nem használjuk a határozatlan névelőt. Ha használjuk, akkor jelentése *egy bizonyos, valamilyen*. Példa:

A Mr. Smith is on the phone. > *Valamilyen Smith úr* keresi önt telefonon.

Felesleges a határozatlan névelő a következő dupla (redundáns) utalásban is: bár a forrásnyelvi szöveg nem tartalmazza, a célnyelvi szövegbe toldott mondatrészben szerepel:

It also quotes Jobs as saying that...

Téves fordítás:

Emellett Steve Jobs *egy a kiadókhöz intézett mondatát* is idézi.

Javasolt fordítás:

Emellett Steve Jobs *kiadókhöz intézett mondatát* is idézi.

1.3. Lexikai utalás

A lexikai utalás a szakszövegek jellegzetes kohéziós eszköze, mely szóismétlés, rokon és ellentétes értelmű kifejezések, konkretizálás és általánosítás, valamint kollokációk formájában ölt testet.

- a) Ha egy összetett mondatban az első tagmondat alanya más, mint a következő tagmondaté, feltétlenül be kell toldanunk az utalást a megváltozott alanyra, különben a mondat információtartalma is sérülhet. Főleg akkor ügyeljünk erre, amikor megváltoztatjuk a tagmondatok sorrendjét. Például:

The European Court of Justice concluded that Hungary needs to modify its VAT refund rules to be compatible with EU law.

Megváltozott a tagmondatok sorrendje, ezért szükséges a lexikai betoldás:

*Az Európai Bíróság arra a következtetésre jutott, annak érdekében, hogy az **(hiányzó alany: eljárás)** az európai uniós törvényhozással összeegyeztethető legyen, Magyarországnak változtatnia kell áfa-visszatérítési szabályozásán.*

Nem változott meg a tagmondatok sorrendje, ezért elegendő (sőt, el is hagyható) a névmási utalás:

*Az Európai Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországnak meg kell változtatnia az áfa visszaigénylésével kapcsolatos **jogszabályait**, annak érdekében, hogy **(azok)** összeegyeztethetők legyenek az európai uniós joggal.*

- b) A lexikai utalás jól alkalmazható formája, amikor egy konkrét tulajdonnévre a szöveg későbbi pontján **általánosabb** kifejezéssel utalunk (*a cég, a szerző* stb. szavakkal). A forrásnyelvi publicisztikai művekben gyakran először általánosítanak, s csak később írják ki a tulajdonnevet. Ezt a sorrendet a magyar újságírás szabályai szerint meg kell cserélni. Az általánosítás ellentéte a **konkretizáció**. Ezt akkor érdemes alkalmaznunk, amikor a szövegben sok az információ, és nem egyértelmű, hogy az általános kifejezés melyikre utal. Például az alábbi magyarról angolra fordított mondatban:

A létesítmények tervezésekor többfázisú áramlásokat, ülepedést és összetett biokémiai folyamatokat kell figyelembe venni.

Design of wastewater reactors or tanks includes multiphase, sedimentation and complex biochemical process modelling.

- c) Szakszövegekben a pontos szakmai tartalom közvetítése érdekében nem kerülhető el a **szóismétlés** (főleg a terminus technicusok esetében). A mondat nem szaknyelvi kifejezései, például általános igéi, jelzői, határozói, kötőszavai stb.

esetében a szóismétlés azonban elkerülhető. Például az *and* kötőszót legalább négyféleképpen fordíthatjuk magyarra, természetesen ügyelve az egyes kötőszavak jelentésárnyalataira is: *és/valamint/pedig/illetve*, de a szövegkörnyezettől függően folytathatjuk az *és* szinonimáit a *mégpedig, éspedig, még hozzá, sőt (még), mi több, ellenkezőleg, meg, s, egyúttal, továbbá, aztán, majd, utána, később, azután, azontúl, akkor, azzal, arra, bizony, ráadásul, amellett, tetejében, egyúttal, kiegészítésül, tetejébe, továbbá* szavakkal; elég, ha a számítógép szinonimák (thesaurus) funkciójára bízunk magunkat.

- d) **Kollokáció** két-három lexikai egység, melyek valamilyen módon – például jelentésük vagy a nyelvhasználati szokás révén – egymáshoz kapcsolódnak (például *szakadó eső*). A szaknyelvi szövegek szakmaiságát erősítik ezek a szószervezetek, de még nem merítik ki a terminológia kritériumait, például: *nomád életmód, fizetőképes kereslet*. Ha fordításkor nem találjuk meg a célnyelvben megszokott kollokációt, nehézkessé, sőt, érthetatlenné válhat a mondat, például:

...if the cost-effective *options are pursued*.

Téves kollokáció:

...amennyiben költségghatékony *lehetőséget vetnek ki*.

Megfelelő kollokáció:

...amennyiben költségghatékony *módszereket alkalmazunk*.

A lexikai utalás egyik fajtája az **antonim** (ellentétes értelmű) kifejezés alkalmazása, mely gyakran átláthatóbbá teszi a mondat szerkezetét, így szolgálja a gördülékenységet. Például:

As the emitter of about 10 per cent of the world's greenhouse gas, the EU acting alone *would achieve little*.

Tekintettel arra, hogy az EU csupán 10%-át bocsátja ki ezeknek a gázoknak, egyedül *nem sokra menne*.

Még egy példa:

...including an *easy* implementation of this information in the classical modelling (e.g. oxygen transfer)

...és ezt például az oxigénbeviteli-tényező pontosabb megadásával *minden nehézség nélkül* felhasználhatjuk az eredeti eleveniszapos modellben

1.4. Szórend

A szórend fontos szerepet játszik a szöveg kohéziójának létrehozásában. Ennek egyrészét az az oka, hogy a bővítmények helye nyelvenként változhat, másrészt pedig a megfelelő szórenddel emelhetjük ki (helyezhetjük fókuszba) a mondaton, sőt a szövegrészen belül a legfontosabb mondanivalónkat. Téves tehát az a nézet, mely szerint a magyar nyelvben kötetlen a szórend. Ezzel az ún. grammatikai áthelyezéssel kapcsolatban fontoljuk meg az alábbiakat:

Amint erre már a kapcsolóelemek fordításakor is utaltunk, magyarra fordításkor a névszót bővítményként követő határozót vagy jelzőt helyezzük a névszó elé, tehát jobbról balra. Például:

Uncertainty about future electricity demand and climate variability may induce new methods.

Téves tükörfordítás:

A bizonytalanság a jövőbeli elektromosság-igény és klímaváltozás körül új módszerek alkalmazására készletet.

Megfelelő áthelyezés:

A jövő elektromosenergia-igényét és a klíma változékonyságát övező bizonytalanság új módszerek alkalmazására készletet.

Ha azonban így túl hosszú névszói szerkezet keletkezne, a jelzős szerkezetet hasonló funkciójú tagmondatra alakíthatjuk (grammatikai felemelés):

A bizonytalanság, mely a jövő elektromosenergia-igényét és a klíma változékonyságát jellemzi, új módszerek alkalmazására készletet.

Az angolban a vonatkozó mellékmondat gyakran hátravetett jelzőként funkcionál, ezért a magyar szövegben a jelzett szó elé illesztett jelzőként fordítjuk, tehát jobbról balra helyezzük. (Ezzel a tagmondatot névszóvá „süllyesztjük”, így a tömörséget is szolgáljuk.) Például:

Visitor experience is an amalgamation of products and environmental factors that form the overall experience.

Nehezen értelmezhető fordítás, lesüllyesztés és áthelyezés nélkül:

A látogatói tapasztalat a termékek és a környezeti tényezők együttese, amelyek a teljes élményt alakítják.

Javított fordítás, grammatikai lesüllyesztéssel és áthelyezéssel:

A látogatói tapasztalat a teljes élményt kialakító termékek és környezeti tényezők együttese.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy olykor épp az ellenkező műveletre van szükség. Az angol és más indoeurópai nyelvek sajátossága ugyanis, hogy a névszói szerkezeteket részesítik előnyben az igeivel, a tagmondatokkal szemben. Ezért a szöveg olvashatósága érdekében a forrásnyelvi mondat bővített névszói vagy igenévi szerkezeit gyakran önálló célnyelvi tagmondatokkal fordítjuk (grammatikai felemelés).

Aktuális mondanivalónk, valamint a szakmai műfaji jegyek (például szerződésekben a szerződő felek megnevezése), valamint a kulturális hagyományok határozzák meg, mi kerül kiemelt helyre. Ez a mondaton belüli elhelyezés nyelvenként változhat, míg például az angolban többnyire a (tag)mondat végén, a magyarban a ragozott ige előtt figyelhető meg. Például:

The study confirmed the usefulness of the method for investigating the complex (and interacting) factors involved in people's daily musical choices, and highlighted ways in which music can fulfill *different functions concurrently*.

Tévesen helyezte el a fordító a főhangsúlyos mondatrészt, mivel csak a *sok funkció* kifejezés áll a ragozott ige (*tud*) előtt, a másik, a forrásnyelvi szövegben szintén hangsúlyos elem (*egyidejűleg*) kiesik a fókuszból:

A tanulmány megerősítette a módszer hasznosságát. Vizsgálta azokat az összetett (és egymásra ható) tényezőket, melyek részei az emberek mindennapi zenei választásának, valamint kiemelte, hogy milyen *sok funkciót tud a zenei élmény egyidejűleg* betölteni.

Ezért további áthelyezés szükséges, az *egyidejűleg* szó is a ragozott ige (*képes*) elé kerül:

A tanulmány egyrészt megerősítette a módszer hasznosságát: segítségével megvizsgálhatjuk azokat az összetett (és egymásra ható) tényezőket, melyek részei az emberek mindennapi zenei választásának; másrészt rámutatott arra, hogy a zene *egyidejűleg többféle funkciót képes* betölteni.

A magyar ige kötő igék esetében akkor, ha az ige kötő az ige mögé kerül, maga az ige kapja a fő hangsúlyt. Például:

Publishers set *retail prices*.

Téves fordítás:

A kiadók *meghatározzák* a kiskereskedelmi árakat.

Helyesen:

A *kiadók* határozzák meg a kiskereskedelmi árakat.

Ha a forrásnyelvi szenvedő mondat végén, *by* elöljáróval szerepel maga a cselekvő, akkor a magyarban ez mondatrész kerül a mondat leghangsúlyosabb helyére, vagyis a ragozott cselekvő ige elé. Például:

This study was commissioned by the local government in 2007.

Ez a tanulmány a helyi önkormányzat megbízásából készült 2007-ben.

A névszóközpontú szakszövegek kohéziója érdekében olykor „kénytelenek vagyunk” olyan szerkezeteket alkalmazni, melyeknek valójában nincs jelentésük, csak funkciójuk: a névszó mellé igit helyezünk, és így a kifejezés ragozhatóvá válik. Így jönnek létre az ún. terpeszkedő (funkcióigés) szerkezetek.

Például:

A mű célja a közösségfejlesztés bemutatása, alapjainak *közérthetően* történő felvázolása.

Helyesebben:

A mű célja a közösségfejlesztés bemutatása, alapjainak *közérthető* felvázolása.

Törekedjünk a terpeszkedő kifejezések egyszerűsítésére. Használjunk helyettük egyetlen igit vagy melléknevet (például *változtatást eszközöl* → *változtat*), vagy válasszunk egy valóban tartalmas igit (például *változtatást eszközöl* → *változtatást végez*), esetleg a funkcióige helyett a szórend megváltoztatásával fejezzük ki a nyelvtani viszonyokat. (Természetesen a hosszabb változat is helyes, például ha ünnepélyes vagy hivatalos megnyilatkozásokban szerepel (például *megköszön – köszönetet mond*).

1.5. Írásjelek

A fenti eszközök kiegészítésére szolgál az írásjelek kohéziós ereje.

Közismert a pont és a vessző szöveget tagoló és összefogó szerepe. Ha hatásukat árnyalni akarjuk, akkor „erősebb vesszőt”, azaz kettőspontot, illetve „gyengébb pontot”, azaz pontosvesszőt alkalmazunk. A kettőspontnak tehát erős figyelemfelkeltő, kiemelő hatása, a pontosvesszőnek csoportképző, a többi csoporttól elhatároló szerepe van.

Esetenként gondolatjelet, különböző zárójeleket is alkalmazunk kohéziós eszközként. A felkiáltójel és a kérdőjel szintén erősíti a szöveg kohézióját, de a tartalomközpontú tudományos és szaknyelvi szövegekben ritkábban alkalmazzuk ezeket.

1.6. Formai eszközök

A kohéziónak nemcsak nyelvi, hanem formai eszközei is vannak, melyek fontos szerepet töltenek be bizonyos szaknyelvi műfajoknál, például a szerződésekben vagy a reklámszövegekben. A formai eszközök igen sokfélék, például:

- Tipográfiai eszközök: kis és nagy kezdőbetűk, kiemelések, eltérő betűtípusok váltakozása, ismétlődése stb.
- Fonetikai eszközök: rím (sorvégi és sorközi), ritmus, időmérték.
- Gondolatrítmus: kérdések és válaszok, párhuzamosan vagy ellentétesen szerkesztett mondatpárok.
- Ismétlődések: visszatérő sorok, szavak, tartalmak, esetleg variációval.

2. Tudományos kutatási lehetőségek

A fentiek gyakorló fordítóknak szánt gyakorlati tanácsok, melyeket a szakfordítóképzés képesítőfordításainak konzultációira fogalmaztam meg, a példákat a dolgozatokból merítettem. Klaudy Kinga fent idézett cikke azonban számos tudományos kutatási lehetőséget is felvet a fordított szövegek kohéziójának témakörében. Ilyen az implicit vagy explicit témajelölés, a regresszív vagy progresszív szakaszhatárjelölés, a szintemelés nélküli és szintemelő fordítás közötti választás. „[Ezek] tipikusan olyan művelet[ek], mely[ek] hatása egy-egy mondat esetében szinte észrevétlen lehet, de a szöveg egészét tekintve nagy szerepet játsz[anak] abban, hogy a fordítás szövege ne legyen nehezebben érthető a fordítás olvasója számára, mint az eredeti szöveg volt az eredeti befogadók számára (Klaudy 2007: 144).

Irodalom

- HALLIDAY, M. A. K.–HASAN, Ruquaiya 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- KLAUDY Kinga 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- TOLCSVAI NAGY Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Felhasznált nyelvi példák forrása

A Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara Társadalomtudományi és Gazdasági Szakfordító Szakirányú Továbbképzésének képesítőfordításai:

- Galló Judit, 2011
Kovács Tünde, 2011
Lázár Nikolett, 2012
Patyi Orsolya, 2013
Péter Kamilla, 2013
Visnyovszki Ágnes, 2012
Zala Krisztina, 2011